

Seened lumes

Ain Raitviir

Aprillis hakkab lumi sulama ja kohe ilmuvad paljastele maapinnalaikudele metsaservades, -lagendikel ja rabades esimesed seened. Kõige varasemaid kevadseeni tuntakse üsna halvasti, sest söödavaid nende hulgas pole. Küll aga peaksid nad huvitava eluviisi tõttu köitma mükoloogi- ja seenehuviliste tähelepanu.

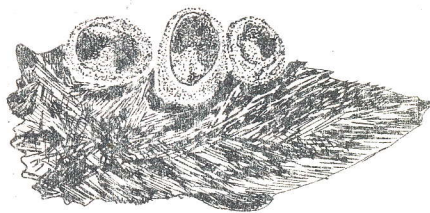
Alustagem väiksematest ja vähem silmatorkavatest. Meie metsade tuultolmlejatelt lehtpuudelt variseb pärast öitsemist isasurbade kiht, mis seguneb muu metsavarisega ja sügisel jääb lagunenuid lehtede alla. Kevadel aga kasvavad paljudest mullustest urbadest välja väikesed pika peene jalaga helepruuni karika kujulised liudseened. Nad kõik kuuluvad mügarliudikuliste sugukonda ja perekonda

Harilik pigiliudik.

Ciboria, millele võiks eesti keeles nimeks panna *urvaliidik*, kui sama perekonna teisi liike ei kasvaks mitmesuguste puude ja rohttaimede viljadel ja vegetatiivsetel osadel. Kui arvestada põhimõtet, et rahvuskeelsed taime- ja loomanimetused ei tarvitse rangelt järgida teaduslikke ladina-

Varakevadel puhkevad öitsele pajud. Hariliku urvaliidiku eosest nakatunud pajuurb on järgmiseks kevadeks muutunud selliseks nagu joonisel [all]. Autori foto.

keelseid nimetusi (ka mitte alluda igale süstemaatikas tehtavale muudatusele, mida olen varemgi rõhutanud), võiks perekond *Ciboria* esindajaid eesti keeles ikkagi nimetada urvaliudikuteks.

Urvaliudikuid on Eestis kolm. Kõige tavalisem on **harilik urvaliudik** (*C. caucicus*), mida leidub varakevadel, aprilli algusest mai alguseni kõikjal, kus kasvavad haavad, pajud ja lepad. Osa elutsüklist möödub urvaliudikutel parasiidina nende puude isasurbades ja sellepärast valmivadki nende viljakehad varakevadel, puude õitsemise ajal, et eosed saaksid nakatada puhkevaid urbi. Toitainetevaru viljakeha moodustamiseks kogub seen eelmisel aastal urvas parasiteerides. Viljakehasid hakkab ta moodustama madalal, nullilähedasel temperatuuril, nende areng algab ilmselt juba sulalumes.

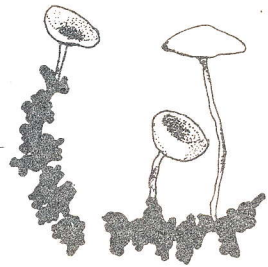
Eri puuliikide urbadel erinevad ka hariliku urvaliudiku eksemplarid üksteisest mõnede tunnuste poolest. Võib arvata, et harilik urvaliudik on kahest või isegi kolmest sõsarliigist koosnev koguliik. See oletus ootab lahendajat.

Teist liiki, **sarapuu-urvaliudikut** (*C. coryli*) on seni ainult Lüllemäelt (Valga rajoonist) kogunud Sven Veldre. Sealt pärineb ka kõige varasem urvaliudiku leid Eestist. 20. märtsil 1983 kogus S. Veldre sarapuu-urvaliudikut kohas, mida veel 48 tunni eest oli katnud 10 cm paksune lumekiht. Seene viljakehade nii kiiret arenemist saab seletada ainult nende algmete tekkega sulava lume all. Arvatavasti on sarapuu-urvaliudik levinud kogu Eestis ja teda võib leiduda kõikjal, kus kasvab sarapuid. Värvuselt on tema viljakehad kahvatu-hallikaspruunid, heledamad kui teistel urvaliudikutel.

Hariliku urvaliudikuga võrreldes tundub haruldane olevat **kase-urvaliudik** (*C. betulicola*), mis areneb ainult kase-urbadel. Nagu ilmnes Zooloogia ja Botaanika Instituudi mükoloogilise herbariumi läbivaatamisel, on seda liiki märganud vaid neljal korral Tartu ja Viljandi rajoonis. Tema viljakehad ilmuvad hariliku urvaliudiku viljakehadest veidi hiljem, Eestis alates aprilli keskpaigast.

Et kõiki kolme urvaliudikut leidub sageli seal, kus kasvab lähestikku nii leppi, kaski, haabu kui ka sarapuid, tuleb nende kui kitsalt spetsialiseerunud parasiitide puhul tingimata kindlaks teha, millise puuliigi mullusest urvast helepruun pika hapra jalaga karikas välja kasvab, muidu ei lähegi vahel korda liiki täpselt määrata, sest nende morfoloogilised erine-

Hariliku urvaliudiku viljakehad mumiitseerunud lepaurbadel.
Malle Raitviiru
joonistused.

vused on võrdlemisi väikesed.

Varakevad pakub ka suuremaid ja silmatorkavamaid liidseeni karikseeneliste sugukonnast. Kõige tavalisem ja varasem nende hulgas on hästi tuntud verev **karikseen** (*Sarcoscypha coccinea*), mille suured silmatorkavad seest punased, väljastpoolt valged karikad kasvavad peamiselt lepa ja sarapuu mahalangenud oksakestel ja ilmuvad samuti nähtavale otse sulalume alt. Tähelepanu võiks verevale karikseenele siiski pöörata, sest viimastel aastatel on peamiselt Lätis, kord ka Eestis nähtud mitte erapunaste, vaid ookerkollast värvi siseküljega viljakehasid (jällegi S. Veldre). Niisuguse ennenägemata värvusemuutlikkuse põhjus ei ole tänaseks veel selge ja sellepärast oleks tänuväär, kui varakevadel metsas kõndivad loodusesõbrad leitud kollast värvi verevad karikseened teadlaste kätte toimetaksid aadressil: 202 400 Tartu, Vanemuise 21, Zooloogia ja Botaanika Instituut, mükoloogiasektor.

Muud karikseeneliste liigid ilmuvad verevast karikseenest pisut hiljem, aprilli teisest poolest alates. Üks varasemaid nende hulgas on **harilik pigiliudik** (*Pseudopeziza nigrella*), mille läikivad pigimustad lameda kausi kujulised viljakehad kasvavad rühmiti samblasel metsapinnasel. Nii vereva karikseene kui ka hariliku pigiliudiku viljakehade algmed arenevad ilmselt sügisel, sest pehmetel talvedel on mul õnnestunud mõlemat liiki näha juba detsembri teisest poolest.

Hariliku pigiliudikul on ka väga haruldane sugulane — **turbasambla-pigiliudik** (*P. sphagnicola*) —, mille Kuulo Kalamees leidis Eestist esmakordselt Muraka rabast (Kohtla-Järve rajoonist) 5. mail 1983. Turbasambla-pigiliudik on hariliku pigiliudikuga väga sarnane, kuid tema viljakehad on veidi väiksemad, ainult kuni pool sentimeetrit läbimõõdus ja mitte nii lamedad, vaid sügavamalt kausikujulised ning kasvavad ühekaupa turbasambla surnud taimede latvades.